

بررسی رابطه مولفه های هوش هیجانی و عملکرد تحصیلی

دکتر کیانوش زهرا کار^۱

هدف از تحقیق حاضر، بررسی رابطه ی مولفه های هوش هیجانی و عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلام شهر است. جامعه ی آماری این تحقیق، کلیه ی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلام شهر است. از این جامعه با استفاده از روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای ۴۰۰ نفر (۲۰۰ دانشجوی پسر و ۲۰۰ دانشجوی دختر) انتخاب و با پرسشنامه ی هوش هیجانی بار-ان مورد آزمون قرار گرفتند. نتایج تحقیق نشان می دهد که ضریب همبستگی محاسبه شده، بین همه ی مولفه های هوش هیجانی و عملکرد تحصیلی مثبت و معنادار است، همچنین نتایج تحلیل رگرسیون گام به گام نشان می دهد که در بین مولفه های هوش هیجانی، مولفه های خوش بینی، خرسندی، تحمل استرس، کنترل تکانه و مساله گشایی، پیش بینی کننده های معناداری برای عملکرد تحصیلی هستند.

واژه های کلیدی: هوش هیجانی، عملکرد تحصیلی، خوش بینی، خرسندی، تحمل استرس، کنترل تکانه و مساله گشایی

مقدمه

زندگی تحصیلی، یکی از مهمترین ابعاد زندگی اشخاص است که بر سایر ابعاد زندگی تاثیر فراوان دارد. در این بین یکی از مسایل و مشکلات اساسی زندگی تحصیلی افراد و نظام آموزشی هر کشور، مساله ی افت تحصیلی^۲ و پایین بودن سطح عملکرد تحصیلی دانش آموزان و دانشجویان آن کشور است (زهرا کار، ۱۳۸۵). این پدیده، علاوه بر زیانهای هنگفت اقتصادی، سلامت روانی فراگیرندگان را مخدوش می نماید. منظور از افت تحصیلی، کاهش عملکرد تحصیلی درسی فراگیرنده از سطح رضایت بخش به سطح نامطلوب است. عوامل مختلفی بر عملکرد تحصیلی افراد تاثیر می گذارند که متخصصان تعلیم و تربیت آنها را به چهار دسته شامل عوامل فردی، عوامل آموزشی، عوامل خانوادگی و عوامل اجتماعی تقسیم کرده اند (زهراکار ۱۳۸۴). در بین عوامل فردی، یکی از عوامل تاثیر گذار بر عملکرد تحصیلی افراد، هوش و توانایی

۱- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلام شهر

ذهنی اوست. تعاریف زیادی در مورد هوش ارائه شده است که می‌توان آنها را در یکی از سه طبقه ی زیر جای داد:

۱- تعاریفی که روی سازگاری و انطباق با محیط، تاکید کنند سازگار با موقعیت های جدید یا توانایی برخورد مناسب با موقعیت های مختلف.

۲- تعاریفی که بر توانایی یادگیری تمرکز می‌کنند: آموزش پذیری به صورت عام.

۳- تعاریفی که روی تفکر انتزاعی تاکید می‌کنند: توانایی استفاده از تعداد زیادی مفاهیم و نمادهای کلامی و عددی (فیرس و ترال^۱، ۱۹۹۷).

اما واضح است که هوش با این تعاریف، فقط قسمت محدودی از توانایی را شامل می‌گردد و لذا سایر ابعاد آنان نیز باید تشخیص داده شوند. یکی از این ابعاد یا تواناییهای شناخته شده ی انسان هوش هیجانی^۲ است. گلمن^۳ (۱۹۹۵) معتقد است که هوش هیجانی جنبه ی دیگری از هوش است که در دستیابی افراد به موفقیت در ابعاد مختلف زندگی، بیشتر از هوش شناختی ایفای نقش می‌کند. ریشه های دور هوش هیجانی را می‌توان در کارهای اولیه ی داروین جستجو کرد. جایی که او اهمیت ابزار هیجانی را برای بقا و انطباق یادآور می‌شود (بار-ان^۴، ۲۰۰۶).

سالووی و مایر (۱۹۹۰) هوش هیجانی را توانایی فرد برای کنترل احساسات و هیجانات خود و دیگران، تمایز بین احساسات و هیجانات خود و دیگران و نیز استفاده از این اطلاعات برای هدایت اعمال و افکار می‌دانند. مایر و سالووی (۱۹۹۷) هوش هیجانی را متشکل از چهار توانایی دریافت هیجانات، استفاده از هیجانات (توانایی مهار هیجان برای تسهیل فعالیت های شناختی مثل تفکر و مساله گشایی)، فهم هیجانات (توانایی درک زبان هیجان و پی بردن به رابطه ی پیچیده ی بین هیجانات)، مدیریت کردن هیجانات (توانایی تنظیم هیجانات خود و دیگران) می‌دانند. گلمن (۱۹۹۵) نیز هوش هیجانی را شیوه ی استفاده ی بهتر از IQ از طریق خود کنترلی، اشتیاق، پشتکار و خودانگیزی می‌داند. او هوش هیجانی را مولفه های فردی و اجتماعی می‌داند و معتقد است مولفه های فردی هوش هیجانی شامل خودآگاهی^۵، خود تنظیمی^۶ و انگیزش و مولفه های

-
- 1- Phares & Trull
  - 2- emotional intelligence
  - 3- Goleman
  - 4- Bar-on
  - 5- self-awareness
  - 6- self-regulation

اجتماعی هوش هیجانی شامل همدلی^۱ و مهارت‌های اجتماعی^۲ است که زیر مجموعه‌های هر کدام عبارتند از:

مولفه‌ی خود آگاهی: آگاهی هیجانی، خودسنجی دقیق و اعتماد به خود
 خود تنظیمی: خود کنترلی، قابلیت اعتماد، جدیت و وظیفه‌شناسی، انطباق پذیری و نوآوری
 انگیزش: سابق پیشرفت، تعهد، ابتکار و خوش بینی
 همدلی: فهم دیگران، رشد دادن دیگران، جهت‌گیری خدمت‌گذاری، تنوع نفوذ و آگاهی سیاسی
 مهارت‌های اجتماعی: تاثیر و نفوذ، ارتباط، مدیریت تعارض، رهبری، کاتالیزور تغییر، برقراری پیوند، همکاری و مشارکت، صلاحیت‌های گروهی
 نلسون و لاو^۳ (۲۰۰۳) هوش هیجانی را نقطه‌ی تلاقی توانایی‌ها و مهارت‌های پیشرفته در شناخت دقیق خود و نقاط قوت و ضعف شخصی، ایجاد تداوم روابط سالم و اثر بخش، گذران و کار کردن مفید و ثمر بخش با دیگران، برخورد اثر بخش و سالم با خواسته‌ها و فشارهای زندگی روزمره می‌دانند. بار-ان (۱۹۹۷) نیز هوش هیجانی را به عنوان فهم موثر خود و دیگران برقراری رابطه‌ی مناسب با دیگران و انطباق و کنار آمدن با محیط، جهت برخورد موثرتر با خواست‌های محیطی به حساب می‌آورند. برای هوش هیجانی، پنج عامل مرکب و پانزده خرده‌مقیاس معرفی می‌کند که عبارتند از:

هوش درون فردی^۴: خود آگاهی هیجانی، قاطعیت، حرمت نفس، خودشکوفایی و استقلال
 هوش بین فردی^۵: همدلی، روابط بین فردی و مسوولیت پذیری اجتماعی
 انطباق پذیری: مساله‌گشایی، واقعیت‌سنجی، انعطاف پذیری
 کنترل استرس: تحمل استرس و کنترل تکانه
 خلق عمومی: خرسندی و خوش بینی

بار-ان (۲۰۰۶) فرض می‌کند که هوش هیجانی در اغلب اوقات، رشد می‌یابد و می‌توان آن را با استفاده از آموزش، برنامه‌ریزی و درمان، گسترش دارد. او معتقد است که افرادی که دارای

1- empathy

2- social skills

3- Nelson & low

4- interpersonal intelligence

5- general mood

هوش هیجانی بالا هستند، عموماً در برخورد با خواستها و فشارهای محیطی عملکرد موفقیت آمیزتری دارند. او همچنین معتقد است که نقص و نارسایی در هوش هیجانی می تواند بعنوان عدم موفقیت و وجود مشکلات هیجانی معنی شود. او به صورت کلی معتقد است که هوش هیجانی و هوش شناختی به طور مساوی و برابر بر هوش عمومی^۱ تاثیر می گذارد.

همانطور که ذکر شد، هوش هیجانی بر عملکرد افراد در همه ی زمینه ها تاثیر می گذارد و می توان آن را به عنوان یکی از عوامل موثر بر عملکرد تحصیلی فراگیرندگان معرفی کرد. نتایج تحقیقات زیادی (پارکر^۲ و همکاران ۲۰۰۴؛ و لا^۳ ۲۰۰۳؛ بویلی^۴ ۲۰۰۳؛ نلسون و نلسون، ۲۰۰۳؛ نلسون و لاو، ۲۰۰۳؛ الکنیز^۵ و لاو، ۲۰۰۳؛ استوتلیمر^۶ ۲۰۰۲) بیانگر ارتباط مولفه های هوش هیجانی و عملکرد و پیشرفت تحصیلی فراگیرندگان است و طبق نتایج تحقیقات ذکر شده می توان مولفه های هوش هیجانی را پیش بینی کننده های مهمی برای عملکرد و موفقیت تحصیلی در نظر گرفت. لذا با توجه به مطالب فوق، در تحقیق حاضر بر آن بودیم تا رابطه ی مولفه های هوش هیجانی و عملکرد تحصیلی را مطالعه کرده و توان پیش بینی کنندگی این مولفه ها را بر عملکرد تحصیلی دانشجویان برآورد کنیم.

روش

جامعه ی آماری و روش نمونه گیری

روش تحقیق حاضر، از نوع همبستگی می باشد. جامعه ی آماری این تحقیق کلیه ی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ است. از این جامعه با روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای نمونه ای به حجم ۴۰۰ نفر (۲۰۰ دانشجوی پسر و ۲۰۰ دانشجوی دختر) انتخاب شده اند.

ابزار

در این تحقیق، جهت جمع آوری اطلاعات مورد نیاز درباره ی هوش هیجانی از پرسشنامه ی هوش هیجانی (EQI) استفاده شده است که توسط بار-ان (۱۹۹۹) ساخته شده است. این

1- general intelligence

2- parker

3- Vela

4- Boyle

5- Ekins

6- Stottlemeyer

پرسشنامه، حاوی ۹۰ سوال است که از طریق آنها پانزده مولفه (خودآگاهی هیجانی، قاطعیت حرمت نفس، خودشکوفایی، استقلال همدلی، روابط بین فردی، مسوولیت پذیری اجتماعی، مساله گشایی، واقعیت سنجی، انعطاف پذیری، تحمل استرس، کنترل تکانه، خرسندی و خوش بینی) مورد اندازه گیری قرار می گیرد. این پرسشنامه، در ایران هنجاریابی شده است. پایایی این آزمون با استفاده از آلفا ی کرنباخ در مورد مقیاسها از ۰/۶۹ تا ۰/۸۶ و با میانگین کلی ۰/۷۶ گزارش شده است (قهرمانی اوچقاز، ۱۳۸۲).

نمره گذاری پرسشنامه، پنج درجه ای است و نمره ی اخذ شده ی آزمودنی در هر سوال، بین یک تا پنج قرارداد. نمره ی اخذ شده در کل آزمون ۹۰ و بیشترین آن ۴۵۰ خواهد بود که این حدود در مولفه ی ۶ و ۳۰ است.

یافته ها

در این قسمت، ابتدا با استفاده از میانگین و انحراف استاندارد به توصیف داده های حاصل از تحقیق پرداخته ایم و سپس با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و آزمون معناداری آن ارتباط بین مولفه های هوش هیجانی و پیشرفت تحصیلی را بررسی کرده و در انتها با استفاده از تحلیل رگرسیون چند متغیری گام به گام، توان پیش بینی کنندگی مولفه های مختلف هوش هیجانی بر عملکرد تحصیلی مورد مطالعه قرار داده ایم.

جدول ۱: میانگین و انحراف استاندارد نمرات افراد مورد مطالعه در مولفه های هوش هیجان و عملکرد تحصیلی

متغیرها	شاخصهای آماری	میانگین	انحراف استاندارد
خودآگاهی هیجانی	۱۵/۱۱	۴/۸۲	
قاطعیت	۱۳/۸۲	۳/۷۹	
حرمت نفس	۱۵/۳۹	۵	
خودشکوفایی	۱۴/۶۰	۶/۱۸	
استقلال	۱۵/۳۸	۵/۶۹	
همدلی	۱۵/۹۹	۵/۵۳	
روابط بین فردی	۱۴/۷۱	۵/۹۲	
مسوولیت پذیری اجتماعی	۱۶/۴۹	۵/۶۵	

ادامه ی جدول شماره ۱

۴/۱۱	۱۳/۴۹	مساله گشایی
۴/۸۴	۱۶/۶۰	واقعیت سنجی
۴/۶۳	۱۵/۰۱	انعطاف پذیری
۴/۵۳	۱۵/۶۳	تحمل استرس
۵/۷۵	۱۴/۶۸	کنترل تکانه
۵/۳۸	۱۴/۹۰	خرسندی
۴/۸۹	۱۴/۷۱	خوش بینی
۳/۱۵	۱۴/۹۵	عملکرد تحصیلی

جدول ۲: آزمون معناداری ضریب همبستگی برای همبستگی محاسبه شده بین مولفه مختلف هوش

هیجانی و عملکرد تحصیلی

متغیرها	شاخصهای آماری	ضریب همبستگی	سطح معنادار
خود آگاهی هیجانی و عملکرد تحصیلی	۰/۲۷۱	٪۱	٪۱
قاطعیت و عملکرد تحصیلی	۰/۱۵۵	٪۱	٪۱
حرمت نفس و عملکرد تحصیلی	۰/۳۱۴	٪۱	٪۱
خود شکوفایی و عملکرد تحصیلی	۰/۲۰۷	٪۱	٪۱
استقلال و عملکرد تحصیلی	۰/۲۰۵	٪۱	٪۱
همدلی و عملکرد تحصیلی	۰/۲۸۶	٪۱	٪۱
روابط بین فردی و عملکرد تحصیلی	۰/۲۷۶	٪۱	٪۱
مسئولیت پذیری اجتماعی و عملکرد تحصیلی	۰/۲۴۹	٪۱	٪۱
مساله گشایی و عملکرد تحصیلی	۰/۲۸۷	٪۱	٪۱
واقعیت سنجی و عملکرد تحصیلی	۰/۳۱۷	٪۱	٪۱
انعطاف پذیری و عملکرد تحصیلی	۰/۱۹۸	٪۱	٪۱
تحمل استرس و عملکرد تحصیلی	۰/۳۱۱	٪۱	٪۱
کنترل تکانه و عملکرد تحصیلی	۰/۲۲۸	٪۱	٪۱
خرسندی و عملکرد تحصیلی	۰/۴۶۵	٪۱	٪۱
خوش بینی و عملکرد تحصیلی	۰/۴۸۵	٪۱	٪۱

برای تعیین قدرت پیش بینی کنندگی مولفه های هوش هیجانی بر عملکرد تحصیلی دانشجویان نیز از رگرسیون چند متغیری گام به گام استفاده شده است (جدول ۳)

جدول ۳: نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیر گام به گام مولفه ی معنی دار هوش هیجانی بر عملکرد تحصیلی

P	بتا	متغیر پیش بینی شونده	متغیرهای پیش بینی کننده
۰/۰۰۰۵	۰/۳۱۹		خوش بینی
۰/۰۰۰۵	۰/۲۸۵		خرسندی
۰/۰۰۰۵	۰/۲۷۰	عملکرد تحصیلی	تحمل استرس
۰/۰۰۲	۰/۱۹۲		کنترل تکانه
۰/۰۰۰۵	۰/۱۸۱		مساله گشایی

نتایج مندرج در جدول ۳ نشانگر این است که از بین مولفه های هوش هیجانی پنج مولفه ی خوش بینی خرسندی، تحمل استرس، کنترل تکانه و مساله گشایی دارای قدرت پیش بینی کنندگی عملکرد تحصیلی هستند که از بین آنها جهت کنترل تکانه منفی است و سایر مولفه های هوش هیجانی پیش بینی کننده های معناداری نبودند.

بحث و نتیجه گیری

دیدیم که ضریب همبستگی محاسبه شده در سطح ۱٪ معنادار است لذا نتیجه گیری می شود که بین همه ی مولفه های هوش هیجانی (خود آگاهی هیجانی، قاطعیت، حرمت نفس، خود شکوفایی استقلال همدلی، روابط بین فردی، مسوولیت پذیری اجتماعی، مساله گشایی، واقعیت سنجی انعطاف پذیری تحمل استرس، کنترل تکانه، خرسندی و خوش بینی) و عملکرد تحصیلی دانشجویان، همبستگی مثبت وجود دارد. به عبارت دیگر هر چه برخورداری فرد از مولفه های فوق هوش هیجانی بیشتر باشد، عملکرد تحصیلی آنها نیز در سطح بالاتری قرار می گیرد.

یافته های تحقیق حاضر با یافته های تحقیق پارکر و همکاران (۲۰۰۴a) پارکر و همکاران (۲۰۰۴b) پارکر و همکاران (۲۰۰۴c) ولا (۲۰۰۳)، بویلی (۲۰۰۳) نلسون و نلسون (۲۰۰۳) نلسون و لاو (۲۰۰۳) الکنیز و لاو (۲۰۰۳)، نلسون، لاو و ولا (۲۰۰۳) استوتلیمر (۲۰۰۲) و پتریدس^۱ و همکاران (۲۰۰۴) که همگی موید رابطه و همبستگی مثبت بین هوش هیجانی و عملکرد تحصیلی

است همخوانی دارد. در مورد نتایج به دست آمده و همبستگی مثبت بین مولفه های هوش هیجانی و عملکرد تحصیلی دانشجویان باید ذکر کرد که با توجه به اینکه هوش هیجانی بالا، مولد سلامت روانی- اجتماعی و بیانگر شناخت بهتر احساس و هیجانات خود و دیگران، مدیریت بهتر هیجانات خود و دیگران، همدلی کردن با سایرین و برقراری رابطه ی مناسب با آنها، ایجاد انگیزه در خود و خود را ارزشمند و توانا دانستن و در نهایت داشتن نگرش مثبت به زندگی، رضایت و لذت بردن از آن است، لذا می تواند یک همبستگی مثبت با عملکرد تحصیلی داشته باشد.

همچنین، نتایج مندرج در جدول ۳ نشانگر این است که از بین مولفه های هوش هیجانی خرسندی، تحمل استرس و مساله گشایی پیش بینی کننده های مهم و معنی داری برای عملکرد تحصیل دانشجویان می باشند. با توجه به اینکه ملاحظه جدول ۲ بیانگر همبستگی بالاتر این مولفه ها نسبت به سایر مولفه ها با عملکرد تحصیلی است، معنی داری قدرت پیش بینی کنندگی آنها دور از انتظار نیست.

منابع

زهراکار، کیانوش (۱۳۸۵) بررسی رابطه ی جنبه های مختلف سازگاری و عملکرد دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر. تحقیق چاپ نشده، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر.

زهراکار، کیانوش (۱۳۸۴) بررسی رابطه ابعاد مختلف عملکرد خانواده و عملکرد تحصیلی دانش آموزان دبیرستان استان لرستان. تحقیق چاپ نشده، پژوهشکده، تعلیم و تربیت آموزش و پرورش استان لرستان

قهرمانی اوچقاز، مریم (۱۳۸۲) بررسی رابطه ویژگیهای شخصیتی و هوش هیجانی. پایان نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، و دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

Bar-on, R (2006). *The bar-on model of emotional intelligence skills development training , program and student achievement and retention*. Unpublished raw data , texas A & M university-kingsville

Bar-On, R. (1997). *The Emotional Quotient Inventory (EQ-i): a test of emotional intelligence*. Toronto: Multi-Health Systems.

Bar-on, R. (1999). *The emotional quotient inventory (EQ-i): A test of emotional intelligence*. Toronto: multi-health system

- Boyle, J. R. (2003). [An analysis of an emotional intelligence skills development training program and student achievement and retention]. *Unpublished raw data*, Texas A&M University-Kingsville.
- Elkins, M. & Low, G (2004). Emotional intelligence and communication competence : research pertaining to other impact upon the first-year experience . a paper presented for the february 2004 . first year experience conference. Addison, TX- Golman, D (1995). *Emotional intelligence*. New York : Bantam- Mayer, J.D. & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence?. In P. Salovey & D. Goleman, D. (1995) "*Emotional Intelligence*", Bantam Books, N.Y.
- Mayer, J.D., Salovey, P. & Caruso, D. R (2004) Emotional intelligence : theory, findings and implications. *Psychological Inquiry*, 15,3 (NO), 197-215
- Mayer, J.D. & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In [[P. Salovey & D. Sluyter (eds.): *Emotional development and emotional intelligence: educational applications* (pp. 3-31). New York: Basic Books.
- Nelson, D. & Nelson, K. (2003) *emotional intelligence skill : significant factors in freshman achievement and retention* .(ERIC) current reproduction service.(no GGo 32375)
- Nelson, D. & Low, G . (2003). *Emotional intelligence : achieving academic and career excellence . upper saddle river* , New Jersey : Prentice-Hall
- Nelson, D., Low, G. & Vela, R. (2003). E-SAP emotional skill assessment process : Interpretation & intervention , Kingsville, TX: e-learning system
- Parker, D.A., Hogan, M.S.; Eastbrook, J.M.; Oke, A. & Wood, L.M. (2004 a). *Emotional intelligence and student retention: predicting the successful transition from high school to university*. Manuscript submitted for publication
- Parker, J.D.; Summerfeldt, L. J.; Hogan, M.J. & Majeski, S.A. (2004 b) emotional intelligence and academic success: examining the transition from high school to university . *Journal of Personality and Individual Differences*, 36, 163-172
- Parker, J.D. & et al (2004 c) Academic achievement in high school: does emotional intelligence matter. *Journal of Personality and Individual Differences*, 37, 132-1330
- Petrides, S. V.; Frederickson, N. & Furnham, A. (2004). The role of trait emotional intelligence in academic performance and deviant behavior at school. *Journal of Personality and Individual Differences*, 36, 1901-1100

- Phares , E.S.T trull, T.J. (1997) clinical psychology: concepts, methods and profession. Pacific grove, CA: Brook // cole Salovey, P.& mayer , J.D (1990) *emotional intelligence imagination , cognition and personality*,9,185-211
- Salovey, P. & Mayer, J.D. (1990) "*Emotional intelligence*" *Imagination, Cognition, and Personality*, 9, 185-211.
- Sluyter (eds) : *emotional development an emotional intelligence : educational application*. (3-31) New york : basic books
- Stottlemeyer, B.G. (2002) . A conceptual fromfork for emotional intelligence in education : *factors affecting student achievement*. *Unpublished doctoral dissertation* , Texas A & Muniversity-Kingsville
- Vela, R. (2003). *The role of emotional intelligence in the academic achievement of first-year college student*. Unpublished doctoral dissertating , texas A&M university-Kingsville.

